

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏ

ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

*Նվիրվում է ԵՊՀ արևելագիտության ֆակուլտետի
հիմնադրման 50-ամյակին*

№ 14

ԵՐԵՎԱՆ
ԵՊՀ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
2018

ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ

ВОПРОСЫ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ

*Посвящается 50-летию основания факультета востоковедения
ЕГУ*

№ 14

Ереван
Издательство ЕГУ
2018

YEREVAN STATE UNIVERSITY
FACULTY OF ORIENTAL STUDIES

JOURNAL OF ORIENTAL STUDIES

*Dedicated to the 50th anniversary of the foundation of the faculty
of Oriental Studies of YSU*

№ 14

YEREVAN
YSU PRESS
2018

**Հրատարակվում է Երևանի պետական համալսարանի
արևելագիտության ֆակուլտետի
գիտական խորհրդի որոշմամբ**

Խմբագրական խորհուրդ՝

Մելքոնյան Ռուբեն բ.գ.թ., պրոֆեսոր (խմբագիր)

Մելիքյան Գուրգեն բ.գ.թ., պրոֆեսոր

Խառատյան Ալբերտ պ.գ.դ., պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից-անդամ

Սաֆրաստյան Ռուբեն պ.գ.դ., պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս

Հովհաննիսյան Լավրենտի բ.գ.դ., պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ թղթ.-անդամ

Հովհաննիսյան Դավիթ բ.գ.թ., պրոֆեսոր

Սաֆարյան Ալեքսանդր պ.գ.թ., պրոֆեսոր

Ոսկանյան Վարդան բ.գ.թ., դոցենտ

Քոչարյան Հայկ պ.գ.թ., դոցենտ

Սարգսյան Լևոն պ.գ.դ., պրոֆեսոր

Կարապետյան Ռուբեն պ.գ.դ.

Տեր-Մաթևոսյան Վահրամ պ.գ.դ.

Գրեկյան Երվանդ պ.գ.դ.

Րեպենկովա Մարիա բ.գ.դ., պրոֆեսոր (Ռուսաստան)

Կուզնեցով Վասիլի պ.գ.թ., դոցենտ (Ռուսաստան)

Էքմեքչյան Լեոնա PhD (ԱՄՆ)

Իլյա Յակուբովիչ բ.գ.դ., պրոֆեսոր (Գերմանիա)

Ահմադջան Ղուրոնբեկով բ.գ.դ., պրոֆեսոր (Ուզբեկստան)

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

<i>ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀ ԱՐՄԵՆ ՍԱՐԳՍՅԱՆԻ ՈՂՋՈՒՅՆԻ ԽՈՍՔԸ ԵՊՀ ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏԻ 50-ԱՍՅԱ ՀՈՐԵԼՅԱՆԻՆ</i>	11-12
---	-------

ԱՐԱԲԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

<i>Մկրտումյան Գայանե ՍՈՒՍՈՒԼՍԱՆՆԵՐԻ ԿՈՂՄԻՑ ՏՐՎԱԾ ՀՐՈՎԱՐՏԱԿ- ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԵՐԻ ԴԵՐԸ ՔՐԻՍՏՈՆՅԱ ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ԿՅԱՆՔՈՒՄ</i>	14-27
--	-------

<i>Ռաֆայելովա Քրիստինե ՍԱՐԴՈՒ ՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԸ ԵՎ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԸ ԲՆՈՐՈՇՈՂ ՀԱՄԵՍԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀՈԳԵԼԵԶՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ԱՐԱԲ ԵՎ ՀԱՅ ԼԵԶՎԱՍՇԱԿՈՒՅԹՆԵՐՈՒՄ</i>	28-39
--	-------

<i>Ikilikyan Sona ARAB-IRANIAN RELATIONS IN THE CONTEXT OF THE PERSIAN GULF NAMING DISPUTE</i>	40-54
--	-------

ԹՅՈՒՐՔԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ռամագյան Սամվել

«ՔՅՈՌՕՂԼԻ» ԷՊՈՍԻ ՊԱՏՄԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՅԵՐԸ ԵՎ XVII ԴԱՐԻ

ՀԱՅ ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ.....56-94

Հակոբյան Տաթևիկ

ԱԲԴՈՒԼ ՀԱՄԻԴ ԵՐԿՐՈՐԴԻ ԿԵՐՊԱՐԻ

ՎԵՐԱՐԺԵՎՈՐՄԱՆ ԱՐԴԻ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԸ

ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ (ՍԵԼԻՄ

ԴԵՐԻՆԳԻԼԻ ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՕՐԻՆԱԿՈՎ).....95-110

Սարգսյան Տաթևիկ

ՊՈԼՍՈ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ ԴԵՐԸ ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ

ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ-ՀԱՅ ՀԱՄԱՅՆՔ

ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ. ՕՍՄԱՆՅԱՆ ՎԵՐՋԻՆ

ՊԱՏՐԻԱՐՔ ԶԱՎԵՆ ՏԵՐ-ԵՂԻԱՅԱՆ.....111-123

Աբրահամյան Մհեր

ԵՐԻՏԹՈՒՐՔԵՐԻ ԲՈՆԻ ԿՐՈՆԱՓՈԽՈՒԹՅԱՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԵՐԻ ՆԿԱՏՄԱՄԲ.....124-137

Պողոսյան Նաիրա

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՅԸ ՀԱԼԻԴԵ

ԷԴԻՓ ԱԴԸՎԱՐԻ ՀՈՒՇԵՐՈՒՄ.....138-151

Մելքոնյան Ռուբեն

ԵՐԻՏԹՈՒՐՔԵՐ-ՔԵՄԱԼԱԿԱՆՆԵՐ. ԳԱՂԱՓԱՐԱԿԱՆ

ԵՎ ԿԱԴՐԱՅԻՆ ՇԱՐՈՒՆԱԿԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ.....152-165

Գևորգյան Արշակ
ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼՍԻ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐՔՈՒԹՅՈՒՆ-
ԹՈՒՐԲԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
ՓՈԽՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ՎԱՐՉԱՊԵՏ ԱԴՆԱՆ ՄԵՆԴԵՐԵՄԻ ԵՎ ԳԱՐԵԳԻՆ
ՏՐԱՊԻԶՈՆՑԻ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ ԱՆՁՆԱԿԱՆ ՇՓՈՒՄՆԵՐԻ
ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ.....166-178

Հովսեփյան Լևոն
ԹՈՒՐԲԱԿԱՆ ԱՆՎՏԱՆԳԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ԱՐԴԻ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԸ ԵՎ ԱՆՎՏԱՆԳԱՅԻՆ
ԻՆՔՆՈՒԹՅԱՆ ՓՈԽԱԿԵՐՊՈՒՄԸ.....179-205

Դարբինյան Հայկ
«ՓԱՓՈՒԿ ՈՒԺԺ» ԶՈՒԳԱԿՑՈՒՄԸ «ԿՈՇՏ ՈՒԺԻՆ».
ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԴԻՎԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ
ԻՆՍՏԻՏՈՒՑԻՈՆԱԼԻԶԱՑՈՒՄԸ ԹՈՒՐԲԱԿԱՆՈՒՄ.....206-219

Գևորգյան Արշակ
«ԱՐԴԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ» ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ
ԿԱՅԱՑՄԱՆ ԳԱՂԱՓԱՐԱԿԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍԸ.
ՊԱՀՊԱՆՈՂԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆ
ԻԲՐԵՎ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԻՆՔՆՈՒԹՅՈՒՆ.....220-230

Հովհաննիսյան Գոռ
ՌՈՒՄ-ԹՈՒՐԲԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ 1920-
ԱԿԱՆՆԵՐԻՆ. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱԿՆԱՐԿ.....231-240

Հարությունյան Ավետիք
2015 թ. ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ԹՈՒՐՔԻԱՅՈՒՄ.....241-250

Մարգարյան Հայկ
ՏԵՂԱԿԱՆ ԻՆՔՆԱԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՐԺԵՔԻ ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ
ԸՆԿԱԼՈՒՄՆԵՐԸ251-263

Պետունց Արեն
ԱԶԳԱՅՆԱՍՏՈՒԿԱԿԱՆ ՆՈՐ ՈՒԺԻ ԲԵՄԵԼԸ
ԹՈՒՐՔԻԱՅՈՒՄ 2018 թ. ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ.....264-278

Մելքոնյան Մարիամ
ԿՆՈՋ ԷՄԱՆՍԻՊԱՅԻԱՅԻ ԽՆԴԻՐԸ ՄԻՂԻ
ՀԱԹՈՒՆԻ «ԱՂԵՐՄԱԳՐՈՒՄ».....279-288

Պետրոսյան Ամալյա
XVIII ԴԱՐԻ ԹՈՒՐՔՄԵՆԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՈՐՈՇ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ.....289-298

Խաչատրյան Շուշան
ՄՈՒԽԹԱՐ ԱՌԻԵՁՈՎԻ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՀԱՅԵՐԵՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ.....299-314

Մովսիսյան Լիլիթ
ԱՐԴԻ ՀԱՅ ԵՎ ԱՐԲԵՋԱՆԱԿԱՆ ՄԱՍՈՒԼԻ ԼԵԶՎԻ
ԲԱՌԱՊԱՇԱՐԻ ԶՈՒԳԱՐԿԱԿԱՆ ՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ.....315-328

*Хабидуллина Элмира **
 ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПЕРЕВОДОВ
 ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ С ТАТАРСКОГО
 ЯЗЫКА НА ТУРЕЦКИЙ.....329-335

Քոչարյան Հայկ, Գևորգյան Աննա
 ԻՍԼԱՄԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՆԸ ԱՂԲԵՋԱՆՈՒՄ ԵՎ ԱՅՆ
 ԳՈՐԾՈՆԻ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀՀ ԱՆՎՏԱՆԳԱՅԻՆ
 ՇԱՀԵՐԻ ՎՐԱ.....336-356

ԻՐԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Vardanyan Aharon
 SOME REMARKS ON THE SOCIOLINGUISTIC
 SITUATION IN XALXĀL.....358-365

Տոնոյան Արտյոմ
 ԿՈՎԿԱՍՅԱՆ ՊԱՐՍԿԵՐԵՆՈՒՄ ԲՈՒՆ ԱՊԱՌՆԻ
 ԺԱՄԱՆԱԿԱԶԵՎԻ ԿԱԶՄՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՇ
 ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՁ.....366-380

Բիանջյան Հասմիկ
 ՍԵՅՅԵԴ ՍՈՀԱՄՄԱԴ ԱԼԻ ՋԱՄԱԼՋԱԴԵԻ ԴԵՐԸ 19-ԸՆ
 ԴԱՐԻ ՎԵՐՁԻ և 20-ԸՆ ԴԱՐԻ ՄԿԶԲԻ ՊԱՐՄԻՑ
 ԳՐԱԿԱՆ ԼԵԶՎԻ ՆՈՐԱՅՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՅՈՒՄ.....381-392

Խաչատրյան Ջարոուհի
 ԹՅՈՒՐԲԱԿԱՆ ԾԱԳՄԱՆ ՁԻԱՆՈՒՆՆԵՐԸ
 ՊԱՐՍԿԵՐԵՆՈՒՄ.....393-402

Դավթյան Սոնա

*ԲՈՒՅՍԵՐԻ ԱՆՎԱՆՄԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՄԿՁԲՈՒՆՔՆԵՐԸ
ՊԱՐՄԿԵՐԵՆԻ ԵՎ ՀԱՅԵՐԵՆԻ ԲՈՒՍԱՆՎԱՆԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԿԱՐԳԵՐՈՒՄ.....* 403-419

Կոստանյան Վահան

*ԱՅՐՈՒՄՆԵՐԻ ԾԱԳՈՒՄՆԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՌԱՍՊԵԼՆԵՐԸ
ԵՎ ՑԵՂԱՆՎԱՆ ՍՏՈՒԳԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ.....* 420-430

Գեղամյան Աստղիկ

ՄԻՐԱՅԻՆ ՄՈՏԻՎՆԵՐԸ «ՇԱՀՆԱՍԵ»-ՈՒՄ..... 431-440

Պետրոսյան Լիանա

*ԻՐԱՆԱԿԱՆ ԱԶԳԱՅՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԽՈՍՈՒՅԹԸ
Մ. ԱՀՄԱԴԻՆԵԺԱԴԻ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ
ՏԱՐԻՆԵՐԻՆ (2005-2013 ԹԹ.).....* 441-449

Կոստանյան Վահան

ԱՅՐՈՒՄԱԿԱՆ ԿԱՑԱՐԱՆՆԵՐԻ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ..... 450-456

Брутян Ануш

*ПЕРСПЕКТИВЫ РОССИЙСКО-ИРАНСКОГО
СОТРУДНИЧЕСТВА ПОСЛЕ ПОДПИСАНИЯ СВПД.....* 457-471

Khorikyan Hovhannes

ON THE LOCATION OF THE NEPHTHALITES..... 472-486

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼՍԻ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐՔՈՒԹՅՈՒՆ-
ԹՈՒՐԲԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
ՓՈԽՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ՎԱՐՉԱՊԵՏ ԱԴՆԱՆ ՄԵՆԴԵՐԵՄԻ ԵՎ ԳԱՐԵԳԻՆ
ՏՐԱՊԻԶՈՆՅԻ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ ԱՆՁՆԱԿԱՆ ՇՓՈՒՄՆԵՐԻ
ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ

Բանալի բաներ՝ Կոստանդնուպոլսի հայոց պատրիարքություն, Գարեգին արք. Խաչատուրյան, Ադնան Մենդերես, Ժողովրդավարական կուսակցություն, Թուրքիայի հայ համայնք

Երկրորդ աշխարհամարտին հաջորդող շրջանում բազմակուսակցական համակարգի անցնելուց հետո Թուրքիայի քաղաքական կյանքի հիմնական դերակատարներից մեկը դարձած Ժողովրդական կուսակցությունն (ԺԿ) իր գործունեության սկզբից ներքնային մոտուլման փոքրամասնության¹ ներկայացուցիչ քաղաքացիների կողմից դիտարկվում էր իբրև յուրատեսակ փրկօղակ²: Պատահական չէ, որ քեմալական տոտալիտարիզմի

* ԵՊՀ արևելագիտության ֆակուլտետի թուրքագիտության ամբիոնի
ասպիրանտ: Էլ. փոստ՝ a.gevorkian@ysu.am

¹ «Ոչ մուսուլման փոքրամասնություն» եզրը թուրքական հասարակական-քաղաքական հոլովությունում ավանդաբար կիրառվում է՝ հիմնվելով Լոզանի պայմանագրի 37-45-րդ հոդվածների կամայական մեկնաբանության վրա: Թեև պայմանագրի տեքստը սահմանափակվում է «ոչ մուսուլման փոքրամասնություն» անորոշ ձևակերպմամբ, թուրքական պետությունը «ipso facto» շարունակում է օսմանյան «միլլետների» ինստիտուտի ավանդույթը՝ ճանաչելով միայն հույների, հայերի և հրեաների իրավունքները: St' u Bayır D., *Minorities and Nationalism in Turkish Law*, Routledge, Abingdon-New York, 2016, p. 90:

² St' u Oktay H. E., *Yaslı ada*, İstanbul, 2006, s. 195:

կողմից բռնաճնշումների ենթարկված³ ազգային-կրոնական փոքրամասնությունները, այդ թվում՝ հայերը 1946, 1950 և 1954 թթ. համապետական ընտրություններում մեծամասամբ քվեարկել են հենց Ջելալ Բայարի և Ադնան Մենդերեսի՝ առերևույթ ավելի ազատական հայացքներ ունեցող կուսակցության օգտին⁴: Միաժամանակ, թեև փոքրամասնությունների նկատմամբ մինչև 1955 թ. կիպրական ճգնաժամը որդեգրված հանդուրժողական քաղաքականությունը ԺԿ համար արտաքին դրդապատճառներ ուներ (ԱՄՆ-ի հետ մերձեցում, ՆԱՏՕ-ի անդամակցության գործընթաց)⁵, հայերի համար այն լավ առիթ էր լուծել համայնքի առջև ծառայած հիմնական խնդիրները (պատրիարքական ընտրությունների անցկացում, համայնքային գույքի՝ վաքըֆների հետ կապված հարցերի կարգավորում և այլն):

³ Մինչև 1950 թ. Թուրքիայում իշխող քեմալական Հանրապետական ժողովրդական կուսակցությունը (ՀԺԿ) մեծամասամբ շարունակում էր Օսմանյան կայսրության՝ սեփական ոչ մուսուլման քաղաքացիների հանդեպ անհանդուրժողական և խտրական քաղաքականությունը: Այլատյացության օրենսդրական ձևակերպում ստացած մի շարք դրսևորումներն այս տարիներին ուղղված էին ազգային փոքրամասնությունների տնտեսական և, մասամբ նաև, ֆիզիկական ջախջախմանը: Այս մասին, մասնավորապես, տե՛ս Մելքոնյան Ռ., «Ունեցվածքի հարկը» կամ տնտեսության «թուրքացման» քաղաքականությունը հանրապետական Թուրքիայում, Թյուրքագիտական և օսմանագիտական հետազոտություններ, 2008, թիվ 5, էջ 127-143, նույնի՝ «Էթնիկ գորակոչ» Թուրքիայի Հանրապետությունում (1941-1942թթ.), Լրաբեր հասարակական գիտությունների, 2012, թիվ 2-3, էջ 42-50: Ազգային-կրոնական փոքրամասնությունների նկատմամբ ՀԺԿ ընդհանրական դիրքորոշման վերաբերյալ մանրամասն տե՛ս Զաթատայ Okutan M., *Tek parti döneminde azınlık politikaları*, İstanbul, 2009:

⁴ Տե՛ս Demirler D., Kayhan M., *Türkiye'de azınlık hakları sorunu: vatandaşlık ve demokrasi eksenli bir yaklaşım*, İstanbul, 2006, s. 37:

⁵ Տե՛ս Güven D., *Riots against the Non-Muslims of Turkey: 6/7 September 1955 in the context of demographic engineering*, European Journal of Turkish Studies, vol. 12, 2011, par. 56, journals.openedition.org/ejts/4538 (հասանելի էր 20.10.2018):

1950 թ. մայիսյան ընտրություններում ԺԿ տարած համոզիչ հաղթանակից հետո ձևավորված Մենդերեսի առաջին կառավարության պաշտոնավարման մեկնարկին Կոստանդնուպոլսի հայոց պատրիարքական տեղապահը Գևորգ արք. Արսլանյանն էր, որն արդեն թևակոխել էր կյանքի իններորդ տասնամյակը⁶: 1944 թ. Մեսրոպ Նարոյան պատրիարքի մահվանից ի վեր թափուր մնացած նվիրապետական աթոռի համար ընտրություններ տեղի են ունենում միայն 1950 թ. դեկտեմբերի 2-ին⁷, որոնց արդյունքում Կոստանդնուպոլսի հայոց 81-րդ⁸ պատրիարք է ընտրվում Գարեգին արքեպիսկոպոս

⁶ Գևորգ արք. Արսլանյանի կյանքի որոշ մանրամասների համար տե՛ս Մայր աթոռի պաշտոնական ամսագրում հրապարակված մահախոսականը՝ *Հանգիստ Կոստանդնուպոլսի պատրիարքական տեղապահ Տ. Գևորգ սրբազան Արսլանյանի*, Էջմիածին, թիվ Է-Ը, 1951, էջ 89-90:

⁷ Նոր պատրիարքի ընտրության գործընթացը դուրս է սույն աշխատանքի շրջանակից, սակայն, հարկ է նշել, որ այն չի անցել առանց ցնցումների: Մանրամասների համար տե՛ս, օրինակ, Öksüz H., *Gregoryen Ermeni kilisesinde patrik seçiminin krize dönüşmesi ve bunun Türk basını ile Amerikan belgelerine yansımaları (1944-1950)*, Gazi Akademik Bakış, c. 8, n° 16, 2015, ss. 41-62:

Պատրիարքական ընտրության մասին պատկերացում են տալիս նաև Ամենայն հայոց Գևորգ Զ կաթողիկոսի կոնդակներն ու ուղերձը Թուրքիայի նախագահ Ջելալ Բայարին (տե՛ս, Էջմիածին, թիվ Թ-Ժ, 1950, էջ 5-6, 10-11, 15), թուրքական կառավարության համապատասխան որոշումները (տե՛ս Թուրքիայի Հանրապետության վարչապետարանի հանրապետական արխիվ (այսուհետև՝ ԹՀՎՀԱ) n° 30.10.0.0/109.723.12, 30.18.1.2/123.72.1, 30.18.1.2/124.93.3 և այլն), ինչպես նաև ժամանակի թուրքական մամուլի հրապարակումները (տե՛ս, օրինակ, հայտնի «Միլլիյեթ» թերթի օրինակով՝ *Ermeni ruhanileri arasında ihtilafa vali el koydu*, Milliyet, sayı 97, 08.08.1950, s. 2, *Ermeni Patriği seçimi*, Milliyet, sayı 162, 12.10.1950, s. 2, *Ermeni Patriği meselesi hallediliyor*, Milliyet, sayı 170, 20.10.1950, s. 2, *Patrik seçimi kararnamesine itiraz edenler*, Milliyet, sayı 176, 26.10.1950, s. 5, *Patrik seçimi yüzünden çıkan ihtilaf*, Milliyet, sayı 177, 27.10.1950, s. 2, *Ermeni Patrikliği seçimi*, Milliyet, sayı 178, 28.10.1950, s. 1, 5, *Ermeni Gregoryan Patriği dün seçildi*, Milliyet, sayı 204, 03.12.1950, s. 5, *Ermeni Patriği seçiminden doğan ihtilaf*, Milliyet, sayı 206, 05.12.1950, s. 2 և այլն):

⁸ Թե՛ն Պատրիարքության պաշտոնական գավազանագրքում Գարեգին Ա-ն 81-րդն է, թուրքական աղբյուրներն ավանդաբար հաշվարկում ընդգրկում են նաև պատրիարքական տեղապահներին՝ Գարեգին Տրապիզոնցուն համարելով

Խաչատուրյան-Տրապիզոնցիները⁹: Թեև պատրիարքական ընտրության արդյունքները թուրքական կառավարության նիստում հաստատվել էին 1950 թ. դեկտեմբերի 30-ին¹⁰, ընտրյալ պատրիարքը Թուրքիա է ժամանում միայն 1951 թ. մարտի 10 լույս 11-ի գիշերը¹¹: Հաջորդ օրը ստացվում է Ամենայն հայոց կաթողիկոսի հաստատման կոնդակը¹², և Գարեգին

նվիրապետական աթոռի 112-րդ գահակալը: Գավազանագիրքը տե՛ս Կոստանդնուպոլսի հայոց պատրիարքության պաշտոնական կայքում՝ www.turkiyeermenileripatrikligi.org/site/hy/գավազանագիրք-պատրիարքություն/ (հասանելի էր 20.10.2018):

⁹ Գարեգին (ավագանի անվամբ՝ Խաչիկ) Խաչատուրյանը, որը ծնվել էր 1880 թ. նոյեմբերի 6-ին Տրապիզոնում և հայտնի էր Տրապիզոնցի գրչանվամբ, 1938 թ.-ից մինչև ընտրությունը Հարավային Ամերիկայի հայոց հայրապետական պատվիրակն էր (նստավայրը՝ Բուենոս Այրես): Վերջինիս մասին մանրամասն տե՛ս Միրունի Յ., *Գարեգին պատրիարք Խաչատուրեան*, Իսթանպուլ, 2003:

¹⁰ Տե՛ս *Ermeni Patriğinin seçim mazbatası tasdik edildi*, Milliyet, sayı 242, 31.12.1950, s. 2: Թուրքական պետությունը, ըստ էության, շարունակում էր օսմանյան շրջանում գործող ընտրական գործընթացի ավանդույթը, որն ամրագրված էր 1863 թ. ուժի մեջ մտած Հայոց ազգային սահմանադրության 3-րդ հոդվածում («Պատրիարքը կը հաստատուի ըստ վաղեմի սովորութեան՝ կայսերական հրամանին համեմատ»):

¹¹ Տե՛ս *Ermeni Patriği dün sabah geldi*, Milliyet, sayı 313, 12.03.1951, s. 1: Հետաքրքիր տեղեկություն է պարունակում Բուենոս Այրեսում ԱՄՆ դեսպանությունից Անկարայում ԱՄՆ դեսպանությանն ուղղված 1950 թ. դեկտեմբերի 23-ով թվագրված գրությունը, համաձայն որի ուշացումը բացատրվում է նրանով, որ Ստամբուլ մեկնելուց առաջ Գարեգին արքեպիսկոպոսը ցանկություն էր հայտնել հրաժեշտի շրջագայություն անցկացնել Հվ. Ամերիկայի հայկական եկեղեցիներով (Տե՛ս *U.S. National Archives Records Administration, Records of U.S. Embassies, Legations, Consulates General, Consulates, and Missions (RG 84)*, NND, 938782): Թուրքիա ուղևորվելուց առաջ վերջինիս կողմից հրապարակված ուղերձը թվագրված է 1951 թ. հունվարի 23-ով և ստորագրված «Կաթ. Պատուիրակ Հարաւ. Ամերիկահայոց եւ Ընտրեալ Պատրիարք Հայոց Թուրքիոյ» (Տե՛ս *Հարաւային Ամերիկայի մեր սիրելի ժողովուրդին հրաժեշտի սրտագին խօսքեր*, Հայ կեդրոն, թիվ 1 (217), 1951, էջ 8):

¹² *Ամենայն Հայոց հայրապետի կոնդակը՝ Կոստանդնուպոլսի նորընտիր պատրիարք Ամենապատիվ Տ. Տ. Գարեգին արքեպիսկոպոս Խաչատուրյանի հաստատման մասին*, Էջմիածին, թիվ Ա-Գ, 1951, էջ I-IV:

Խաչատուրյանն իր պարտականությունների կատարմանն է անցնում մարտի 16-ին կայացած պատրիարքական աթոռ քարձրանալու հանդիսավոր արարողությունից հետո¹³:

Նորընտիր պատրիարքն առաջին իսկ րոպեներից գիտակցում է թուրքական իշխանությունների հետ դրական հարաբերություններ հաստատելու կարևորությունը: Այդ են վկայում նրա առաջին հայտարարություններն Ստամբուլի Յեշիլքյոյ օղանավակայանում վայրէջք կատարելուց հետո. «23 տարվա բացակայությունից հետո հայրենիք վերադառնալու երջանկությանն արժանանալու համար շնորհակալ եմ Աստծուն: Երկրից հեռու գտնվելուս ընթացքում Թուրքիայի ապրած զարգացումն ակնհայտ է ողջ աշխարհի համար: Վստահ եմ, որ մեր երկիրը սիրելի նախագահ Ջելալ Բայարի և կառավարության առաջնորդությամբ մշտապես առաջընթաց է գրանցելու: Երկրից դուրս գտնվելու ընթացքում Թուրքիայի պատվաբեր քաղաքացիությունը միշտ պահպանել եմ»¹⁴:

Պատրիարքական պարտականությունները ստանձնելուց կարճ ժամանակ անց¹⁵ Գարեգին արքեպիսկոպոսն ուղևորվում է մայրաքաղաք Անկարա՝ հանդիպելու Թուրքիայի նախագահին, վարչապետին և կառավարության անդամներին: Ապրիլի 7-ին Թուրքիայի ներքին գործերի նախարար Հալիլ Իբրահիմ Օզյորուքի անունից մայրաքաղաքի պաշտոնական հյուրատանը՝ «Անկարա

¹³ Տե՛ս *Ermeni Patriği dün taç giydi*, Milliyet, sayı 318, 17.03.1951, s. 1:

¹⁴ Տե՛ս *Ermeni Patriği dün sabah geldi*, Milliyet, sayı 313, 12.03.1951, s. 1:

¹⁵ Թուրքիա ժամանելուց երկու օր հետո նորընտիր պատրիարքն արդեն հասցրել էր քաղաքավարության այց կատարել Ստամբուլի նահանգապետ Ֆահրեթթին Քերիմ Գյոքային (տե՛ս *Ermeni Patriği Valiyi ziyaret etti*, Milliyet, sayı 316, 15.03.1951, s. 2): Ստամբուլի նահանգապետը թուրքական պետական աստիճանակարգության ամենաբարձր պաշտոնյան է, որն ուղղակիորեն աշխատում է Կոստանդնուպոլսի հայոց և հունաց պատրիարքների ու հրեից ուսրունապետի հետ (Տե՛ս Altındal A., *Türkiye ve Ortodoksia*, İstanbul, 1995, s. 89):

փալատում» նրա պատվին հանդիսավոր ճաշ է տրվում¹⁶: Դրանից ավելի վաղ՝ արթոռակալման արարողությունից հետո նորընծա պատրիարքի անունից երախտագիտական հեռագիր էր հղվել վարչապետ Ադնան Մենդերեսին¹⁷:

Գարեգին արքեպիսկոպոսի՝ թուրք ղեկավարներին ուղղված նամակները սովորաբար շարադրված են ընդգծված ակնածական բառապաշարով: Օրինակ՝ 1953 թ. սեպտեմբերի 5-ով թվագրվող՝ վարչապետ Ադնան Մենդերեսին ուղղված նամակում, որում բազմիցս շեշտվում է Թուրքիայի հայ քաղաքացիների հավատարիմ և երախտագետ լինելը, Պատրիարքը կառավարության ղեկավարին դիմելիս կիրառում է «*մեր մեծապատիվ հայր և երկրի ղեկավար*» ձևակերպումը¹⁸: Այս և նմանատիպ այլ արտահայտությունները պետք է գնահատել այն դիրքերից, որ Թուրքիայի ղեկավարության հետ ջերմ հարաբերությունների հաստատումը պոլսահայ համայնքի փաստական ղեկավարը հանդիսացող պատրիարքի համար համայնքային խնդիրներից որոշների լուծմանը հասնելու թերևս միակ ճանապարհն էր¹⁹: Հայոց պատրիարքին բավական արագ հաջողվում է համապատասխան շփման եզրեր գտնել թուրքական

¹⁶ Տե՛ս *Kısa şehir haberleri*, Milliyet, sayı 336, 04.04.1951, s. 2, *Ermeni Patriği Ankara'dan hareket etti*, Milliyet, sayı 339, 07.04.1951, s. 5:

¹⁷ Տե՛ս *Ermeni Patriği dün törenle andıctı*, Milliyet, sayı 318, 17.03.1951, s. 2 (տեքստը՝ ԹՀՎՀԱ n° 30.1.0.0/18.101.4):

¹⁸ Թրք.՝ «*çok muhterem Babamız ve Devlet Başkanımız*» (տե՛ս ԹՀՎՀԱ n° 30.1.0.0/133.866.7, էջ 3):

¹⁹ Համայնքին հուզող հարցերի վերաբերյալ Գարեգին արքեպիսկոպոսի՝ Մենդերեսին հղած խնդրագրերի թեմայով խիստ ուշագրավ է թուրք ուսումնասիրող Ֆեյզա Քուրնազ Շահինի հետևյալ հոդվածը՝ Kurnaz Şahin F., *Demokrat Parti döneminde Ermeni cemaatinin iktidara yaklaşımı: Patrik Karekin Haçaduryan'ın Başbakan Adnan Menderes'e arzuhalleri (1951-1960)*, Tarihîni Peşinde, n° 13, 2015, ss. 185-215:

քաղաքական վերնախավի առանցքային ներկայացուցիչների հետ: Այս առումով ուշագրավ է 1952 թ. դեկտեմբերին Գարեգին արքեպիսկոպոսի՝ մայրաքաղաք Անկարա կատարած այցը, որի ընթացքում նա ընդունելության է արժանանում երկրի երեք գլխավոր դեմքերի՝ նախագահ Ջելալ Բայարի, վարչապետ Ադնան Մենդերեսի և Թուրքիայի ազգային մեծ ժողովի (ԹԱՄԺ) նախագահ Ռեֆիք Քորալթանի կողմից²⁰: Ամփոփելով պատրիարքի այցը՝ Ստամբուլի հայկական «Ժամանակ» օրաթերթը գրում է. *«պատրիարքարան է կը հաղորդուի թէ Ս. Պատրիարքը գոհունակ սրտով վաղը երեկոյ ճամբայ կ'ելլէ Անգարայէ, ուր ամէնուն կողմէ արժանացած է համակրելի եւ ջերմ ընդունելութեան»*²¹:

Կոստանդնուպոլսի հայոց պատրիարքի և Թուրքիայի վարչապետի ակտիվ շփումներն ինչպես հանդիպումների, այնպես էլ անձնական նամակագրության մակարդակում շարունակվել են ԺԿ իշխանության ողջ ընթացքում: Դրանց արդյունքում լուծում են գտել պոլսահայ համայնքին հուզող մի շարք խնդիրներ: Բնութագրական է, օրինակ, որ պատրիարքին վարչապետի հետ համառ նամակագրության արդյունքում²² հաջողվում է հասնել ԹԱՄԺ կողմից ԹՀ «Վաքըֆների մասին» 1935 թ. 2762 թվակիր օրենքի 44-րդ հոդվածի²³՝ հայերի համար ցանկալի

²⁰ Տե՛ս Başbakan, Ermeni Patriğini kabul etti, Cumhuriyet, sayı 10150, 19.12.1952, s. 6:

²¹ Տե՛ս Ազգ. ժողովի նախագահ Րեֆիք Քորալթանի եւս ընդունեց Ս. Պատրիարքը հոր այցելութիւնը, Ժամանակ, թիվ 16316, 20.12.1952, էջ 1:

²² Տե՛ս, օրինակ, ԹՀՎՀԱ n° 30.1.0.0/133.866.7, n° 30.1.0.0/133.866.8, n° 30.1.0.0/133.869.3 և այլն:

²³ Օրենքը տե՛ս ԹՀ պաշտոնաթերթում՝ *Vakıflar kanunu*, T.C. Resmî Gazete, sayı 3027, 13.06.1935, ss. 1-4: Գուլքի կաղաստրային գրանցմանը վերաբերող՝ օրենքի 44-րդ հոդվածի ազդեցությունը տարածվում էր պոլսահայերի համայնքային ունեցվածք համարվող այնպիսի կառույցների վրա, ինչպիսիք են Քումքափըի Մր. Աստվածածին աթոռանիստ Մայր տաճարը, Գալաթայի Մր. Գրիգոր Լուսավորիչ,

մեկնաբանմանը²⁴: Այս նպատակի համար Գարեգին սրբազանը համախմբում է պոլսահայ համայնքի ողջ ներուժը, այդ թվում՝ ներգրավելով ԹԱՄԺ հայազգի պատգամավոր Զաքար Թարվերին և Թուրքիայի հայերի ազգային կենտրոնական վարչության ատենապետ Մկրտիչ Շելեֆյանին²⁵, որն անձնական ջերմ հարաբերություններ ուներ Ադնան Մենդերեսի հետ: Թուրքական արխիվներում պահպանվել են այս առիթով պատրիարքի և Մ. Շելեֆյանի՝ վարչապետ Մենդերեսին հղած շնորհակալական նամակները²⁶: Համանման մի գրություն էլ ուղարկվել է նաև համանքային մեկ այլ խոշոր իրադարձության՝ Սբ. Խաչ Դպրեվանքի բացման կապակցությամբ²⁷ և այլն:

Պոլսահայերի հոգևոր առաջնորդը Թուրքիայի քաղաքական վերնախավի հետ հարաբերությունները կառուցելիս ավանդաբար հանդես է գալիս երկրի օրինավոր և ընդգծված հասարակական ակտիվություն ունեցող քաղաքացու դիրքերից: Մասնավորապես, Գարեգին արք. Խաչատուրյանը պաշտոնավարման ընթացքում բազմիցս մասնակցել է հանրային հանգանակություններին: Ընդ որում, խոսքը ոչ միայն քրիստոնեական կարեկցանքով

Գեղիկփաշայի Սբ. Հովհաննես եկեղեցիները, նախկին Թոքատլյան հյուրանոցի շենքը և այլն:

²⁴ Որոշումը տե՛ս ԹԱՄԺ համապատասխան նիստի արձանագրություն տեքստում՝ *T.B.M.M. Zabit Ceridesi*, devre X, ıctima 2, c. 13, 84. inikat, 02.07.1956, ss. 15-16, www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c013/tbmm10013084.pdf (հասանելի էր 20.10.2018):

²⁵ Թարվերի և Շելեֆյանի մասին մանրամասն տե՛ս Մելքոնյան Ռ., *Թուրքիայի Հանրապետության խորհրդարանի հայազգի պատգամավորները (1935-1960թթ.)*, Արևելագիտության հարցեր, 2012, թիվ 7, էջ 95-102:

²⁶ Տե՛ս համապատասխանաբար ԹՀՎՀԱ n° 30.1.0.0/133.870.7, էջ 23-24 և n° 30.1.0.0/133.870.1, էջ 1-2:

²⁷ Տե՛ս ԹՀՎՀԱ n° 30.1.0.0/133.870.7, էջ 30:

բացատրվող դեպքերի²⁸, այլև իբրև Թուրքիայի քաղաքացի կատարված նվիրատվությունների մասին է²⁹: Ավանդական էին դարձել Մենդերեսի արտերկիր կատարվող այցերից³⁰, համապետական ընտրություններից³¹ առաջ և հետո, իսլամական տոների կապակցությամբ³² պատրիարքի անունից Թուրքիայի վարչապետին հղվող նամակները, որոնց ի պատասխան ավանդաբար ջերմ շնորհակալականներ էին ստացվում:

ԺԿ իշխանության տասնամյակի՝ Թուրքիայի ազգային-կրոնական փոքրամասնությունների համար ամենաձանր շրջանը Ստամբուլի 1955 թ. սեպտեմբերյան պոգրոմների օրերն էին³³, որոնք, փաստորեն, փշրեցին ոչ թուրքերի նկատմամբ Մենդերեսի կառավարության բարյացակամ վերաբերմունքի միջը: Այդ օրերին Գարեգին արք. Խաչատուրյանի դիրորոշումը առանձնակի հետաքրքրություն է ներկայացնում: Ուշագրավ է, որ ողբերգական այդ դեպքերից մոտ մեկ ամիս առաջ վարչապետ Մենդերեսն իր անձնական քարտուղար Մուզաֆֆեր Էրայուի³⁴ միջոցով

²⁸ Ս. Պատրիարք Հայրը կուսակալ բրոֆ. Կեօբայի այցելելով 20 հազար ոսկի նուիրատուութիւն ըրաւ Ֆէթիհէի աղետեալներուն համար, Ժամանակ, թիվ 17848, 01.05.1957, էջ 1:

²⁹ Ս. Պատրիարք Հայրը 100 ոսկի նուիրեց Մալթէփէի սգկիթին, Ժամանակ, թիվ 16315, 19.12.1957, էջ 1:

³⁰ Տե՛ս, օրինակ, ԹՅՎՀԱ n° 30.1.0.0/133.870.7, n° 30.1.0.0/133.869.3 և այլն:

³¹ Տե՛ս, օրինակ, ԹՅՎՀԱ n° 30.1.0.0/133.867.2, էջ 1-2:

³² Տե՛ս, օրինակ, ԹՅՎՀԱ n° 30.1.0.0/5.24.9, էջ 1-2:

³³ Գերագանցապետ հույների, բայց նաև հայերի դեմ ուղղված այդ ջարդարարությունների մասին մանրամասն տե՛ս Мелконян Р., *Погромы греков и армян в Турции 6-7 сентября 1955 года*, Историческое пространство. Проблемы истории стран СНГ, 2015, 1, стр. 269-275:

³⁴ Հաշվի առնելով վարչապետի մեծ ծանրաբեռնվածությունը՝ Գարեգին արքեպիսկոպոսը հաճախ հենց Էրայուի միջոցով էր փորձում կապ հաստատել Մենդերեսի հետ: Մասնավորապես, հենց նրա միջոցով էր Պոլսի հայոց պատրիարքը 1957 թ. փորձում թուրքական կառավարության աջակցությունը ստանալ Գալուստ Գյուլբենկյանից ժառանգություն ստացած 80 (այլ

ողջույններ է փոխանցել Հայոց պատրիարքին՝ հետաքրքրվելով համայնքում առկա խնդիրների լուծման ընթացքով³⁵: Այս ժեստը, որը ընդգծված դրական արձագանք էր ստացել պոլսահայերի շրջանում, պետք է համարել հայերի շրջանում կուտակված դժգոհությունը պարպելուն ուղղված քայլ: Օգոստոս-սեպտեմբեր ամիսներին Գարեգին արքեպիսկոպոսի նամակների հիմնական խնդրանքը՝ վարչապետի հետ թեկուզ մի քանի բուրբ տևողության հանդիպման կազմակերպումն էր³⁶: Ստամբուլյան պոպոզմին հաջորդող օրերին Հայոց պատրիարքի հավասարակշիռ և զգուշավոր դիրքորոշումը հիշեցնում է տարիներ անց 1960 թ. հեղաշրջումից հետո նրա որդեգրած կեցվածքը³⁷:

Ընդհանուր առմամբ, մինչև 1960 թ. մայիսյան ռազմական հեղաշրջումը Մենդերես-Խաչատուրյան հարաբերությունները շարունակել են լինել ընդգծված դրական: Այդ է վկայում հեղաշրջումից հետո թուրքական մամուլում արտահոսած՝ 1960 թ. մայիսի 5-ին վարչապետին Գարեգին արքեպիսկոպոսի գրած քաջալերող նամակը³⁸: Այդ հրապարակումները սուր արձագանք են գտնում պոլսահայերի շրջանում: Հղում կատարելով «Ազիս» հանդեսին՝ պոլսահայ «Ժամանակը» գրում է. *«Նոյնինքն մեր հայ հայրենակիցներուն կը մնայ հաշիւ հարցնել Պատրիարք էֆէնտիէն որ իրենց զգացմանց թարգման չի հանդիսացող այս գրութիւնը*

աղբյուրներով՝ 170) կիլոգրամ ոսկին թուրքիա բերելու և իրացնելու հարցում: Տե՛ս ԹՀՎՀԱ n° 30.1.0.0/133.870.7, էջ 20-21, n° 30.1.0.0/133.868.1, էջ 5:

³⁵ Տե՛ս ԹՀՎՀԱ n° 30.1.0.0/133.867.11:

³⁶ Նույն տեղում:

³⁷ Այդ մասին մանրամասն տե՛ս Գևորգյան Ա., *1960 թ. Թուրքիայի ռազմական հեղաշրջման արտացոլումը Ստամբուլի «Ժամանակ» օրաթերթի էջերում*, Արևելագիտության հարցեր, 2017, թիվ 13, էջ 43-44:

³⁸ Տե՛ս *E. İzzet Benice ve Ermeni Patriğinin Menderes'e yazdığı mektup açıklandı*, Milliyet, sayı 3700, 12.09.1960, s. 1.

գրած է»³⁹: Թուրքական «Ջումհուրիյեթի» էջերում այդ օրերին անգամ տեղեկություն է հայտնվում այն մասին, որ հայտնի 5 պոլսահայերից բաղկացած մի խումբ հանդես է եկել պատրիարքի հրաժարականի պահանջով⁴⁰: Գարեգին սրբազանը, հակադարձելով մամուլի կողմից հնչող մեղադրանքներին, ընդունում է, թե ինքը «*համակրություն ունեւ Մէնտերեսի անձին հանդէպ*»՝ միաժամանակ շեշտելով Կոստանդնուպոլսի հայոց պատրիարքության համար բոլոր ժամանակներում արդիական մաքսիմը՝ «*մենք օրուան կառավարութեան հնազանդելու պարտաւոր ենք*»⁴¹: 80-ամյա պատրիարքը համայնքի անվտանգությունը երաշխավորելու դիրքերից հանդես գալու այս քաղաքականությունը շարունակում է նաև հեղաշրջումից հետո: Մայիսի 30-ին Գարեգին արքեպիսկոպոսը «*մոտաւորապէս 20 վայրկեանի տեսակցութիւն*» է ունենում Ստամբուլի նահանգապետի պարտականությունները կատարող բանակի գեներալ Ռևիք Թուլգայի հետ: Նույն օրը հրապարակվում է նրա նամակը՝ ուղղված երկրի փաստական ղեկավար, Ազգային միասնության կոմիտեի նախագահ Ջեմալ Գյուրսելին, որում Հայոց պատրիարքը վերահաստատում է Թուրքիայի հայ քաղաքացիների հավատարմությունն օրվա իշխանություններին⁴²:

³⁹ Տե՛ս Գարեգին պատրիարքին կողմէ անկեալ վարչապետին գրուած նամակը *հրատարակուեցաւ*, Ժամանակ, թիվ 17046, 12.09.1960, էջ 1:

⁴⁰ Տե՛ս *Ermeni cemaati Patrik Haçaduryanı protesto ederek istifasını istiyor*, Cumhuriyet, sayı 12757 13.09.1960, s. 1: Թերթը նշում է 5 պոլսահայերի անունները՝ Եղուարդ Բեզազ, Թաթուլ Ալիքսանյան, Նուրհան Օզալթուն, Արա Ալթունյան և Վարդգես Գաբրիելյան:

⁴¹ Տե՛ս *Ս. Պատրիարք Հօր նամակին արձագանքը թուրք մամուլին մէջ*, Ժամանակ, թիվ 17047, 13.09.1960, էջ 1:

⁴² Տե՛ս *Ձեկոյց պատրիարքարանի*, Ժամանակ, թիվ 16974, 02.06.1960, էջ 1: Բնութագրական է, որ նամակի տեքստում Գարեգին պատրիարքը կիրառել է «*այս հայրենիքի զավակներ հանդիսացող և այս ջքնաղ երկրում դրա բարիքներից օգտվող հավատարիմ հայ քաղաքացիներ*» (թրք.՝ «bu Vatanın bir evladı ve bu güzel

Քաղաքական այս կտրուկ շրջադարձը գալիս է փաստելու, որ վարչապետ Ադնան Մենդերեսի հետ Գարեգին արքեպիսկոպոս Խաչատուրյանի շուրջ մեկ տասնամյակ տևած մտերմությունն առաջին հերթին անձնական կապերի միջոցով պոլսահայ համայնքի անվտանգությունն ու կայուն զարգացումն ապահովելու միջոց էր:

**ВЗАИМООТНОШЕНИЯ АРМЯНСКОГО
КОНСТАНТИНОПОЛЬСКОГО ПАТРИАРХАТА И ТУРЕЦКИХ
ВЛАСТЕЙ В КОНТЕКСТЕ ЛИЧНЫХ КОНТАКТОВ
ПАТРИАРХА ГАРЕГИНА ТРАПЕЗУНДСКОГО С ПРЕМЬЕР-
МИНИСТРОМ АДНАНОМ МЕНДЕРЕСОМ**

**Геворкян Аршак
(Резюме)**

1950 год для армянской общины Турции ознаменовался двумя стержневыми событиями. Во-первых, в результате майских выборов к власти пришла Демократическая партия Джеляла Байара и Аднана Мендереса, которая придерживалась мнимой либеральной политики по отношению к национальным меньшинствам. Во вторых, в декабре, после семилетних тщетных попыток, удалось выбрать нового главу Константинопольского патриархата ААЦ, в лице Гарегина архиеп. Хачатуряна.

С первых дней пребывания на патриаршем престоле Гарегин Трапезундский с рвением взялся за работу над установлением хороших отношений с властями и, в особенности, с премьер-министром Аднаном Мендересом. Патриарх часто использовал эти

Vatanda ve onun nimetlerinden müstefit olan sadık ermeni vatandaşlar»)
ձևակերպումը:

связи, чтобы добиться содействия турецкого правительства в решении самых разных проблем армянской общины.

Настоящая статья является попыткой обрисовать общие контуры отношений Мендереса и армянского священнослужителя в свете архивных документов и публикаций прессы данного периода.

**THE INTERRELATIONS BETWEEN THE ARMENIAN
PATRIARCHATE OF CONSTANTINOPLE AND TURKISH
AUTHORITIES IN THE CONTEXT OF PATRIARCH GAREGIN
OF TRABZON'S PERSONAL CONTACTS WITH PRIME
MINISTER ADNAN MENDERES**

Gevorkian Arshak
(Summary)

For the Armenian community of Istanbul the year 1950 was marked by two pivotal events. Firstly, elections in May brought to power the Democratic Party of Jelal Bayar and Adnan Menderes that pursued putative liberal policies toward national minorities. Secondly, after seven years of vain attempts, a new head of Armenian Patriarchate of Constantinople – Garegin Archbp. Khachatourian was elected.

Since his first days at the Patriarchal See Garegin of Trabzon has passionately initiated the establishment of good relations with authorities, in particular with Prime Minister Adnan Menderes. Patriarch often used those connections to persuade Turkish government to help to address various problems of the Armenian community.

The present paper is an attempt to chalk out the broad contours of Armenian clergyman's relations with Menderes in the light of archival documents and press publications of the given period.